

Ілля ШУТАК,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Прикарпатського юридичного інституту
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДЕФЕКТИ ДЕФІНІЦІЙ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ*

Ключові слова: міжнародне право; дефініція; юридична інформація; дефекти техніко-юридичного характеру; структура міжнародного акта; сфера застосування.

Неузгодженість суміжних дефініцій – ще одна вада техніко-юридичної властивості. Ми звернули увагу на визначення расової дискримінації, що означає будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу, засновану на відповідних ознаках. У ст. 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок (Нью-Йорк, 18 грудня 1979 р.) розкривається зміст поняття «дискримінація відносно жінок» як «будь-яка відмінність, виняток або обмеження за ознакою статі, яка спрямована на ослаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній або будь-якій іншій сфері». Без сумніву, такого дискримінаційного елемента, як «перевага» за ознакою статі, у цій Конвенції нема. Таким чином, дискримінація за ознакою статі помітно відрізняється від аналогічного порушення рівноправності за ознакою раси.

Деколи дефініції міжнародних актів не дають змоги чітко розмежувати використані

поняття, визначення і терміни. Таким, наприклад, є зміст ст. 1 Конвенції про статус апатридів (Нью-Йорк, 28 вересня 1954 р.), де змішуються поняття і терміни: «Стаття 1. *Визначення поняття «апатрид»* 1. У даній Конвенції під терміном «апатрид» мається на увазі особа, яка не розглядається громадянином будь-якої держави в силу її закону» [19, 117]. Виникає закономірне запитання – що ж визначається у цій статті: термін чи поняття? Подібні приклади не поодинокі.

Не позбавлені міжнародно-правові дефініції тавтології. Так, ст. 1 Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів університетського навчання (Рим, 6 листопада 1990 р.) визначає, що «для цілей даної Конвенції термін «вищі навчальні заклади» означає: а) університети; б) інші вищі навчальні заклади, визнані для цілей даної Конвенції компетентними органами сторони, на території якої вони перебувають» [20, 52].

Як дефект слід кваліфікувати некоректність предмета дефініцій, коли загальноновідомі, загальнозрозумілі поняття визначаються з додаванням відтінків незвичності. Наприклад, у ст. 1 Конвенції про права дитини (Нью-Йорк, 20 листопада 1989 р.) зазначено, що «для цілей даної Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо згідно із законом,

---

*Закінчення. Початок статті читайте у «Віснику Національної академії прокуратури України» № 3 (15)'2009.

застосованим до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше». Очевидно, визначення поняття «дитина» через поєднання «людська істота» не зовсім адекватне. Достатньо було обмежитися вказівкою, що це – людина певних вікових параметрів. Але тут виявляється й інший аспект дефектності такого визначення. Визначивши кінцевий віковий параметр, Конвенція не дає вказівки на початковий етап, тобто з якого моменту слід вважати дитину повноправним суб'єктом, на кого Конвенція поширює свою дію.

У ст. 28 Конвенції вказано, що «держави-учасники визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на основі рівних можливостей вони, зокрема: а) запроваджують безкоштовну і обов'язкову початкову освіту; б) заохочують розвиток різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей і здійснюють необхідні заходи, – як впровадження безкоштовної освіти, так і надання у разі потреби фінансової допомоги; в) забезпечують доступність вищої освіти для всіх прошарків населення на основі здібностей кожного за допомогою усіх необхідних засобів; г) забезпечують доступність інформації і матеріалів у сфері освіти і професійної підготовки для всіх дітей; д) здійснюють заходи, що сприяють регулярному відвідуванню шкіл і зменшують число учнів, які покинули школу» [20, 59].

Очевидно, що тут йдеться про дітей-школярів. Але не менш очевидним є й те, що і в дошкільному віці дитина також потребує відповідного захисту та охорони своїх прав. Проте цю обставину у Конвенції не враховано.

Третій різновид – дефекти відповідності відображуваним юридичним фактам і суспільним стосункам («дефекти об'єктивної релевантності»).

Цінність дефініцій у міжнародному праві визначається як характером об'єкта дефініціювання, так і суттю власне процесу міжнародної нормотворчості. Визначальним моментом для об'єкта дефініціювання є його актуальність, значущість загалом для загальносвітового порядку, для взаємин усього співтовариства сучасних держав. Насамперед увага приділяється питанням забез-

печення глобальної безпеки і мирного співіснування держав, цивілізованому вирішенню гуманітарних проблем. Вироблення загальних позицій, їх фіксація в уніфікованих понятійних формах — це віддзеркалення загальної заінтересованості держав світової спільноти. Прикладом є розробка і прийняття Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього (Нью-Йорк, 9 грудня 1948 р.), де в ст. 2 дається вичерпне тлумачення цього злочину: «у даній Конвенції під геноцидом вважаються наступні дії, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) нанесення серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; в) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її; г) заходи, розраховані на запобігання дітородінню усередині такої групи; д) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу» [19, 160].

Навпаки, відсутність у суб'єктів міжнародної правотворчості реального, об'єктивно нагального інтересу, підміна його іноді миттєвими, відверто пропагандистськими або односторонньо вигідними цілями, псевдоактуальність заявлених завдань обертаються декларативністю актів міжнародного права, знижують його дієвість. Цим багатоманітним визначаються низька техніко-юридична якість і прикладна девальвація цінності відповідного матеріалу дефінітива.

Дефініції призначені відображати реалії матеріального світу (суб'єкти і об'єкти правовідносин, явища, факти, категорії, процеси, дії). Тому невідповідність дефініцій, а в ширшому сенсі – усього техніко-юридичного інструментарію міжнародно-правових актів об'єктивним явищам буття являє собою один із істотних дефектів. Різновид цього типу дефектів – безпредметність дефініцій.

Прикладом тривалих доктринальних дискусій і неоднозначної інтерпретаційної практики в міжнародній і внутрішньодержавній сферах служить дефініція «загально-визнані принципи і норми міжнародного права», досягти єдиного розуміння якого

досі не вдалося через те, що нема «загально-визнаного» переліку ознак відповідних принципів і норм.

Міжнародні акти широко оперують таким поєднанням дефінітива. Ще у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду (Сан-Франциско, 26 червня 1945 р.) визначено, що «1. Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори, застосовує: а) міжнародні конвенції: як загальні, так і спеціальні, які встановлюють правила, безумовно визнані державами, що сперечаються; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма; с) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; д) із застереженням, вказаним у ст. 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм» [9, 58].

У конституційні акти багатьох держав включено поняття «загально-визнані принципи і норми міжнародного права». Так у ст. 18 Конституції України записано: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально-визнаними принципами і нормами міжнародного права». Проте розгорнутого дефінітивного визначення «загально-визнаних принципів і норм» ні в міжнародно-правових, ні у внутрішньодержавних актах немає. У конституційному праві й судовій практиці сучасних держав під «загально-визнаними принципами і нормами міжнародного права» розуміються принципи і норми загального міжнародного права, тобто звичайні (неписані) норми, визнані як юридично обов'язкові більшістю держав, включаючи і ту, в якій вони підлягають застосуванню [21, 134]. «Загально-визнані принципи і норми, – підкреслює Б.С. Ебзеев, – обов'язкові для держави тією ж мірою, якою вони обов'язкові для всіх інших суб'єктів міждержавних відносин» [22, 39].

Яким же є чисельний склад таких «суб'єктів міждержавних відносин?» На наш погляд, абсолютно виправданим і продуманим є підхід, використаний у ст. 9 Конституції України. У ній зазначається: «Чинні міжна-

родні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

Таким чином, загально-визнаність на-самперед означає згоду держави визнавати за неписаним міжнародним правилом юридично обов'язкову силу і свідчить про схвалення міжнародних правил і звичаїв. Таке рішення видається цілком обґрунтованим, зокрема тому, що загально-визнані принципи і норми мають вельми загальний характер [23, 124].

Основна мета дефініцій – виділення і фіксація ознак, що характеризують певне явище з огляду на його реальні характеристики. Проте зустрічаються визначення, що містять потенційні, насамперед негативні, шкідливі ознаки. Логічний алгоритм «виявлення» таких понять достатньо складний, оскільки він виходить «від протилежного»: лише за відсутності вказаних негативних ознак можна зробити висновок, що явище підпадає під поняття. Саме таким чином у Конвенції ООН з морського права (Монтего-Бей, 10 грудня 1982 р.) закріплено поняття «мирний прохід»: «1. Прохід є мирним, якщо тільки ним не порушується мир, порядок або безпека прибережної держави. Такий прохід повинен здійснюватися відповідно до даної Конвенції та інших норм міжнародного права.

2. Прохід іноземного судна вважається таким, що порушує мир, порядок або безпеку прибережної держави, якщо в територіальному морі воно здійснює будь-який із наступних видів діяльності:

а) загрозу силою або її застосування проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності прибережної держави або яким-небудь іншим чином порушуючи принципи міжнародного права, втілені в Статуті Організації Об'єднаних Націй;

б) будь-які маневри або навчання зі зброєю будь-якого виду;

с) будь-який акт, спрямований на збір інформації на шкоду обороні або безпеці прибережної держави;

d) будь-який акт пропаганди, що має на меті посягання на оборону або безпеку прибережної держави;

e) підйом в повітря, посадку або прийняття на борт будь-якого літального апарата;

f) підйом в повітря, посадку або прийняття на борт будь-якого військового пристрою;

g) завантаження або вивантаження будь-якого товару або валюти, посадку або висадку будь-якої особи, всупереч митним, фіскальним, імміграційним або санітарним законам і правилам прибережної держави;

h) будь-який акт умисного і серйозного забруднення всупереч даній Конвенції;

i) будь-яку риболовецьку діяльність;

j) проведення дослідницької або гідрографічної діяльності;

к) будь-який акт, спрямований на створення перешкод функціонуванню будь-яких систем зв'язку або будь-яких інших споруд, або установок прибережної держави;

l) будь-яку іншу діяльність, що не має прямого відношення до проходу» [24, 5].

Зі змісту цієї дефініції видно, що у визначенні розкрито не поняття «мирний прохід», а, навпаки, поняття «немирний прохід».

Проте якщо подібні конструкції дефінітивів, навіть у разі очевидної складності в осмисленні предмета, що відображається, можуть бути віднесені до понятійно-категоріальних рядів міжнародно-правових актів, то спроби формулювання дефініцій за допомогою видового перерахування, класифікації різноманітних проявів предметів і явищ, слід визнати помилковими. У цьому випадку не йдеться про техніко-юридичний прийом визначення понять через перерахування, тобто визначення поняття шляхом перерахування казуїстичної частини або ознак предмета чи явища [25, 51].

На наш погляд, неприпустимо відносити до розряду дефініцій переліки, що містяться у правових актах та мають самостійне значення як засіб юридичної техніки. У подібних дефініціях немає відображення конкретного виду суспільних стосунків або ознак певних фактів. Так, у ст. 1 Конвенції, яка відміняє вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 5 жовтня 1961 р.) зафіксовано, що «дана Конвенція розповсюджується

на офіційні документи, які провадилися на території однієї з держав, що домовляються, і мають бути представлені на території іншої держави, що домовляється».

В якості офіційних документів у розумінні даної Конвенції розглядають: а) документи, які надходять від органу або посадової особи, що підкоряються юрисдикції держави, включаючи документи, які надходять від прокуратури, секретаря суду або судового виконавця; б) адміністративні документи; с) нотаріальні акти; d) офіційні позначки, такі як: відмітки про реєстрацію; візи, що підтверджують певну дату; засвідчення підпису на документі, який не засвідчувався нотаріально» [26, 55–57].

Цілком очевидно, що замість вказівки про поняття тут методологічно більш грамотно просто дати перелік документів, що стосуються конкретної категорії.

Помітний дефект дефініцій – невизначеність обсягу (сукупності) ознак, що використовуються. У широкому соціальному контексті таку межу встановити важко. Проте це не означає, що дефініції можуть бути безмежними. Для юридичної практики така межа надзвичайно важлива. Кожна дефініція – це точне визначення якогось поняття, що відображає найбільш істотні, якісні ознаки предмета або явища. Роль дефініцій полягає в наданні вичерпної, точної і доступної для сприйняття інформації про об'єкти, які мають вузькоспеціалізовану сферу застосування.

До розряду невизначених за обсягом ознак, що відображаються (у разі обліку всіх моментів особливої небезпеки і широкого розповсюдження регульованого феномена), можна віднести дефініцію «тероризму» Договору про співпрацю держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з тероризмом (набув чинності для Росії 13 січня 2005 р.): «протиправне кримінальне діяння, яке підлягає покаранню, що здійснюється з метою порушення суспільної безпеки, чинить вплив на ухвалення органами влади рішень, залякування населення, виявляється у вигляді: насильства або погрози його застосування відносно фізичних або юридичних осіб; знищення (пошкодження) або погрози знищення (пошкодження)

майна та інших матеріальних об'єктів, що створює небезпеку загибелі людей; нанесення значних майнових збитків або нанесення інших суспільно небезпечних наслідків; зазіхання на життя державного або суспільного діяча, здійснене для припинення його державної або іншої політичної діяльності або з помсти за таку діяльність; напад на представника іноземної держави або співробітника міжнародної організації, що користується міжнародним захистом, а також на службові приміщення або транспортні засоби осіб, що користуються міжнародним захистом» [27, 11–15].

Разом із тим зафіксувати всі ознаки тероризму в цій дефініції не вдалося. Тому останній пункт дефініції припускає наявність «інших діянь, що підпадають під поняття терористичних відповідно до національного законодавства Сторін, а також іншими загальновизнаними міжнародно-правовими

актами, спрямованими на боротьбу з тероризмом».

За цілком слушним зауваженням відомого американського юриста Л. Хенкіна, «міжнародне право направляє і доповнює внутрішньодержавне право, сприяючи вправленню недоліків конституцій і законів окремих держав, проте воно не заміняє, і насправді не може замінити, відповідне національне законодавство» [28, 21].

Законодавство молодих держав Європи, що стали на зламі тисячоліть на шлях демократичних перетворень, поки що далеке від досконалості. Проте слід зазначити, що міжнародні акти вимагають постійної і пильної уваги, особливо на регіональному рівні (Рада Європи, Співдружність Незалежних Держав), компетентного аналізу їх техніко-юридичної якості, своєчасного усунення наявних в апараті дефінітиву суперечностей, прогалин та інших вад.

Список використаних джерел:

1. Конверський А.Є. Логіка: підруч. / Конверський А.Є. – К.: ЦНЛ, 2004. – 535 с.
2. Хворостянкіна А. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії / А. Хворостянкіна // Право України. – 2005. – № 11. – С. 28.
3. Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы: материалы международного «круглого стола» (Черновцы, 21–23 сентября 2006 г.). – Н. Новгород, 2007.
4. Див.: Власенко Н.А. Логико-структурные дефекты системы советского права / Н.А. Власенко // Правоведение. – 1991. – № 3.
5. Половова Л.В. Технико-юридические дефекты законодательных текстов как основания интерпретационной практики / Половова Л.В. // Законотворческая техника современной России: состояние проблемы, совершенствование / под ред. В.М. Баранова. – Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 395–421.
6. Баранов В.М. Законотворческие ошибки: понятие и типология // Законотворческая техника современной России: состояние проблемы, совершенствование / под ред. В.М. Баранова. – Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 384–395.
7. Бюлетень міжнародних договорів. – 2006. – № 10. – 264 с.
8. Действующее международное право: в 2 т. – М., 1997. – Т. 2. – 410 с.
9. Действующее международное право: в 2 т. – М., 1996. – Т. 1. – 530 с.
10. Конвенція Міжнародної організації праці від 19 червня 2003 року № 185: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org>.
11. Ющик О.І. Законодавчі акти в системі законодавства України / О.І. Ющик // Парламентська реформа: теорія та практика: зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 6. – 416 с.
12. Бюлетень міжнародних договорів. – 2007. – № 9. – С. 20.
13. Див.: Язык закона / под. ред. АС. Пиголкина. – М.: Юридическая литература, 1990. – 192 с.
14. Законодательная техника: науч.-практ. пособ. / под ред. Ю.А. Тихомирова; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М.: Городец, 2000. – 271 с.
15. Шаргородский М.Д. Техника и терминология уголовного закона / М.Д. Шаргородский // Советское государство и право. – 1948. – № 1. – С. 63.
16. Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – 1997. – № 12. – С. 101–151.
17. Бюлетень міжнародних договорів. – 2005. – № 11. – С. 2.
18. Информационный бюллетень ЕврАзЭС. – 2001. – № 1. – С. 50.

19. Права человека: сб. международных договоров. – Нью-Йорк, ООН. – 1983. – С. 64–160.
20. Бюлетень міжнародних договорів. – 1998. – № 3. – С. 52–59.
21. Лукашук И.И. Международное право в судах государств / Лукашук И.И. – СПб: Россия-Нева, 1993. – 302 с.
22. Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный суд / Б.С. Эбзеев. – М.: ЮНИТИ, 1996. – 349 с.
23. Див.: Даниленко Г.М. Применение международного права во внутренней правовой системе России: практика Конституционного Суда / Г.М. Даниленко // Государство и право. – 1995. – № 3. – С. 124–129.
24. Бюлетень міжнародних договорів. – 1998. – № 1. – С. 5.
25. Жеребкін В.Є. Логіка: підруч. / Жеребкін В.Є. – Х., 1995. – С. 51.
26. Бюлетень міжнародних договорів. – 1993. – № 6. – С. 55–57.
27. Бюлетень міжнародних договорів. – 2006. – № 9. – С. 11–15.
28. Henkin L. Introduction. The international Bill of Rights / Henkin L. // International Law. Cases and Materials. St. Paul, Minn. 1987. – P. 1022.

Илья ШУТАК

**ДЕФЕКТИ ДЕФІНІЦІЙ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ**

Резюме

Характеризується значення дефініцій понять, які використовуються у міжнародному праві, у наданні вичерпної, точної і доступної для сприйняття інформації про об'єкти, які мають вузькоспеціалізовану сферу застосування, визначається типологія дефектів, які певним чином позначаються на якості арсеналу дефініцій, що використовуються у міжнародних конвенціях, резолюціях, протоколах та інших правових актах.

Илья ШУТАК

**ДЕФЕКТЫ ДЕФИНИЦИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ТЕХНИКО-ЮРИДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Резюме

Характеризуется значение дефиниций понятий, используемых в международном праве с целью предоставления исчерпывающей, точной и доступной для восприятия информации об объектах, имеющих узкоспециализированную сферу применения. Дается определение типологии дефектов, влияющих определенным образом на качество арсенала дефиниций, которые используются в международных конвенциях, резолюциях, протоколах и других правовых актах.

Илья SHUTAK

**DEFECTS OF INTERNATIONAL LAW DEFINITIONS:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL & THECHNICAL AND JURIDICAL ASPECTS**

Summary

The article deals with characteristics of definitions, used in the international law to secure exhaustive, exact and understandable information on the objects of very special application. The typology of quality guarantying the arsenal of definitions, normally used in the international conventions, resolutions, protocols and other legal acts is defined.